

Istrani u Trstu prema prvom habsburškom modernom popisu stanovništva

U radu su sumarno predstavljeni rezultati popisa 1857. godine u Trstu na osnovi originalnih prijavnica za popisivanje stanovništva. Posebice je analizirana provenijencija doseljenika jer je baš zahvaljujući tom posebnom faktoru Trst u to vrijeme, s preko 60 tisuća stanovnika, izrastao u pravu europsku metropolu. Analizirani podaci govore kako se sredinom 19. stoljeća u Trstu još nije prisutna demografska tranzicija iz ancien régimea prema modernom demografskom društvu.

Ključne riječi: Trst, Istra, istarsko iseljništvo, popis stanovništva 1857. godine

Uvod

Sredinom 19. stoljeća glavni grad pokrajine Primorje – Trst, sa svojih više od 60 tisuća stanovnika, svrstao se među najveće urbane konglomeracije Habsburškog carstva. Prema popisu iz 1850/51. godine veći su broj stanovnika imali samo današnji glavni gradovi Beč, Prag, Budimpešta, dva lombardo-venetska središta Milano i Venecija te galicijski Lavov (Lemberg, Lviv).¹

Kao i u svim većim europskim gradovima u to vrijeme, taj je rast uglavnom rezultat doseljavanja. Primjerice, u razdoblju 1825-1849. porast stanovništva je 62,2% rezultat migracijskog salda, a samo 37,8% rezultat prirodnog prirasta.² Između 1735.

1 Joseph Hain, *Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates*, Wien, Tendler, 1852, vol. I, str. 110-111. Usp. i S. A, *Übersichtstafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie nach den Ergebnissen der Jahre 1851 bis 1855*. I. Abtheilung, u: Direktion der administrativen Statistik, *Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik*, Wien, k.k Hof und Staatsdruckerei, 1855, str. 11.

2 Što je rezultat 10,7‰ migracijskog i 6,5‰ prirodnog prirasta od ukupnog 17,2‰ godišnjeg ukupnog porasta (Marco Breschi–Aleksiej Kalc – Elisabetta Navarra, *La nascita di una città. Storia minima della popolazione di Trieste, secc. XVIII-XIX*, u: Roberto Finzi – Giovanni Panjek (ur.),

i 1900. stanovništvo tršćanske općine udvostručilo se čak 24 puta, što u prosjeku znači udvostručenje za svakih sedam godina.³

Prema tome, da bi se uspjeli razumjeti i studirati socijalni i gospodarski faktori koji su utjecali na ovaj izuzetan porast, potrebno je analizirati migracijsko zaleđe Trsta, odnosno provenijenciju imigranata.

Metodologija rada i izvori

Najkompletniju sliku za otkriće najznačajnijih karakteristika vezanih uz ovo doba nude razni popisi stanovništva sve od 1735. godine pa nadalje, a posebno prvi moderni popis iz 1857. godine, koji, za razliku od prethodnih, zahvaljujući potpunosti podataka koje iznosi, a i usprkos svim slabostima,⁴ daje točnu i kompletnu sliku iz tog kuta.⁵ Ova je studija sumaran rezultat istraživanja i brojanja originalnih popisnih prijavnica te njihove elaboracije, odnosno križanja podataka koji su vezani ne samo za provenijenciju doseljenika nego i za zanimanje, starost, godine dolaska i ostalo,⁶ s time da smo uzročnu vezu pokušali staviti na minimum. Nakon ukupnog pogleda na topografiju imigranata, izdvojili smo tršćansku istarsku komponentu te ju pokušali pobliže analizirati.

Ovu mogućnost nudi nam činjenica da su se u Trstu sačuvale baš sve prijavnice tog popisa⁷ s evidentirana 65.874 stanovnika. One su uvrštene u 1.966 fascikla (po

Storia economica e sociale di Trieste, vol. I, La città dei gruppi 1719-1918, Trieste, Lint, 2001, str. 95, tab. 2).

- 3 Populacija Trsta je inače prije modernog doba, odnosno između 17. i 18. stoljeća, stagnirala i brojila otprilike nešto manje od 5.000 stanovnika, što je, primjerice, ispod broja stanovništva susjednog Kopra. Sve to do proglašenja slobodne luke 1712. godine odnosno do polovice 18. stoljeća kada Trst počinje bilježiti pravi demografski *bum*. Negdje u polovini druge polovice stoljeća broji već 10.000, a 1800. godine 20.000 stanovnika (usp. Pietro Montanelli, *Il movimento storico della popolazione di Trieste*, Trieste, Balestra, 1905).
- 4 Usp. npr. Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860*, Zagreb, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1985, str. 31-32.
- 5 On naime donosi najbitnije karakteristike modernih popisa, a to znači da je vezan uz određeni dan (kritični trenutak), da se podaci odnose na svakog pojedinca (kriterij individualnosti) te da je obuhvaćeno cjelokupno stanovništvo (kriterij univerzalnosti); usp. Ivan Zupanc, *Habsburški popis stanovništva 1857. godine*, „Geografski horizont“, god. LIII. (2007), br. 1-2, Zagreb, Hrvatsko geografsko društvo, str. 7-11. Osim toga, to je prvi od periodičnih habsburških popisa koji će se provoditi 1869, 1880, 1890, 1900. te 1910. godine.
- 6 Ovakvu nam mogućnost ne pruža službena objava popisa (K.K. Ministerium des innern, *Statistische Übersichten über die Bevölkerung und den Viehstand von Österreich nach der Zählung vom 31. October 1857*, Wien, k.k. Hof und Staatsdruckerei, 1859) jer se u njoj podaci analiziraju samo do razine kotara, i još k tome ne za svaku pojedinu rubriku. Usp. i Vladimir Serdar, *Popis stanovništva u hrvatskim krajevima godine 1857*, *Statistička revija*, god. I, br. 2, Beograd, Savez statističkih društava Jugoslavije, 1951, str. 201.
- 7 Od ovih je bilo i nešto na njemačko-hrvatskoj verziji (usp. sl. 1).

jedan za svaku kuću), koji se nalaze podijeljeni u 24 kutije koje čine 4 dužnih metara arhivskog materijala.⁸

Iako ne poznajemo točno situaciju što se tiče arhivske građe u svim gradovima carstva, pogotovo onim najvećima, mogli bismo tvrditi da je to najbrojnija kompletna originalna dokumentacija popisa iz 1857. uopće.

Form. A.

Deutsch-Oesterreich
Anzeigezettel—Prijava
zur Zählung der Bevölkerung und der wichtigsten häuslichen Vorkommnisse nach dem
Stand am 31. October 1857. za popisivanje pučanstva i najvažnije domaće korisne stvari po stanju od
31. Listopada 1857.

Kućinski broj od kuće broj Socijal. stanje	Vrijeme i ime, gdje i stepanj plaćen i godišnjak ili godina.	Socijalno stanje			Vjerska vjerovanja.	Starije, mlade, službe ili poslovi ili poslovi ili poslovi.	Starije, mlade, poslovi ili poslovi ili poslovi.	Zanimje, sluzbe, kase, poslovi.	Starije, mlade, poslovi.	Starije, mlade, poslovi.	Starije, mlade, poslovi.	Kućanski broj od kuće broja	Kućanski broj					
		Član	Član	Član									Starije	Član	Član	Član		

Slika 1: Prijava za popisivanje stanovnika na njemačkom-hrvatskom jeziku

Statistička analiza

Rezultati ove studije⁹ govore kako je gotovo točno pola od tih 66 tisuća stanovnika bilo rođeno izvan Trsta i to pretežno u ostalim austrijskim provincijama (56%), nešto manje (32%) u dva ostala primorska okružja (Goričkoj i Istri) i 11% u inozemstvu (usp. tablicu 1).¹⁰ U čitavom carstvu samo je Prag imao veći broj inorodaca

8 Ova se građa, zajedno s onom od popisa 1875, 1890, 1900. i 1910., čuva u Općem arhivu Općine Trst (Archivio Generale del Comune di Trieste) ukupno iznosi čak 73 dužnih metara.

9 Sve se iduće brojke, gdje nije drugačije navedeno, odnose se na elaboraciju podataka iz gore citiranog izvora.

10 I u tom slučaju se Trst održao kao sedmi najnapučeniji grad u Carstvu (usp. Heinz Fassmann, *Timing and pattern of urban population growth in the Austrian-Hungarian Monarchy 1857-1910: a dynamic rank-size approach*, u: Richard Lawton – Robert Lee (ur.), *Urban population development in Western Europe from the late-eighteenth to the early-twentieth century*, Liverpool, Institute for European Population Studies, 1989). A još prema konskripciji iz 1835. godine u gradu je boravilo samo 27% ljudi koji nisu bili rođeni u njemu, što znači da se u dobrim dvadesetak godina stopa inorodaca gotovo udvostručila.

(57%), dok su bečki inorodci bili čak ispod praga od 50% i činili “samo” 48% ukupnog stanovništva.¹¹

Tablica 1 Mjesto rođenja stanovnika Trsta prema popisu od 31. 10. 1857. godine

Mjesto rođenja	apsolutni broj ¹²	% svih prisutnih stanovnika	% inorodaca
Inozemstvo	3.591	5,5	10,9
Ostale austrijske pokrajine	18.244	27,7	55,5
Ostala primorska okružja	10.599	16,1	32,2
Ostala mjesta općine	301	0,5	0,9
<i>Nedefinirani</i>	151	0,2	0,5
UKUPNO INORODCI	32.886	49,9	100
TRST	32.988	50,1	-
SVEUKUPNO	65.874	100	-

Ako se uzme u obzir samo strance,¹³ dakle ljude koji nisu rođeni u Trstu ili *Anderswärts*, vidimo kako se Trst već tada preoblikovao u pravi *miteuropejski* grad u kome su boravili ljudi koji su došli i iz Amerike, Azije i Afrike. Usprkos tomu, čak je 78,9% imigranata dolazilo iz samo četiri zemlje: talijanskih država (33,1%), Švicarske (18,1%), Osmanskog Carstva (15,4%) i njemačkih država (12,3%). Ove su ljude ponajprije privlačile, uz trgovačke mogućnosti vezane za slobodnu luku, i vjerska prava koja su uvedena još za vrijeme Marije Terezije i Josipa II. Tako nalazimo puno židovskih obitelji iz Papinske države,¹⁴ mnogo protestanata iz Švicarske i grčkih pravoslavaca s jonskih otoka.

Ako se promatraju samo *Inländeri*, dakle osobe iz ostalih habsburških zemalja, vidimo kako su se oni za skoro tri četvrtine doselili iz samo tri provincije, a to su Veneto (39,3%), Kranjska (26,9%) i Dalmacija (7,8%).¹⁵

11 Usp. Direktion der administrativen statistik, *Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie für die Jahre 1855-1857*, vol. I, Tafel 2, str. 139-140.

12 Ove, kao i sljedeće, apsolutne brojeve ne valja smatrati kao točne za svaku jedinicu jer je moguća greška kod naše interpretacije odnosno uvrštavanja u pojedine rubrike. No u svakom slučaju ovi kvantitativni podaci, ni u kakvom slučaju ne utječu na ukupan pogled prema tom popisu i njegovoj interpretaciji.

13 Službena statistika je naime u to doba smatrala kao *Fremde* (strano stanovništvo), sve osobe koje su – za razliku od *einheimische Bevölkerung* (domorodno stanovništvo) – rođene izvan određenog mjesta ili administrativnog teritorija.

14 Nekoliko je Židova dolazilo i iz Splita, a ukupni je broj Židova u Trstu bio 3.300.

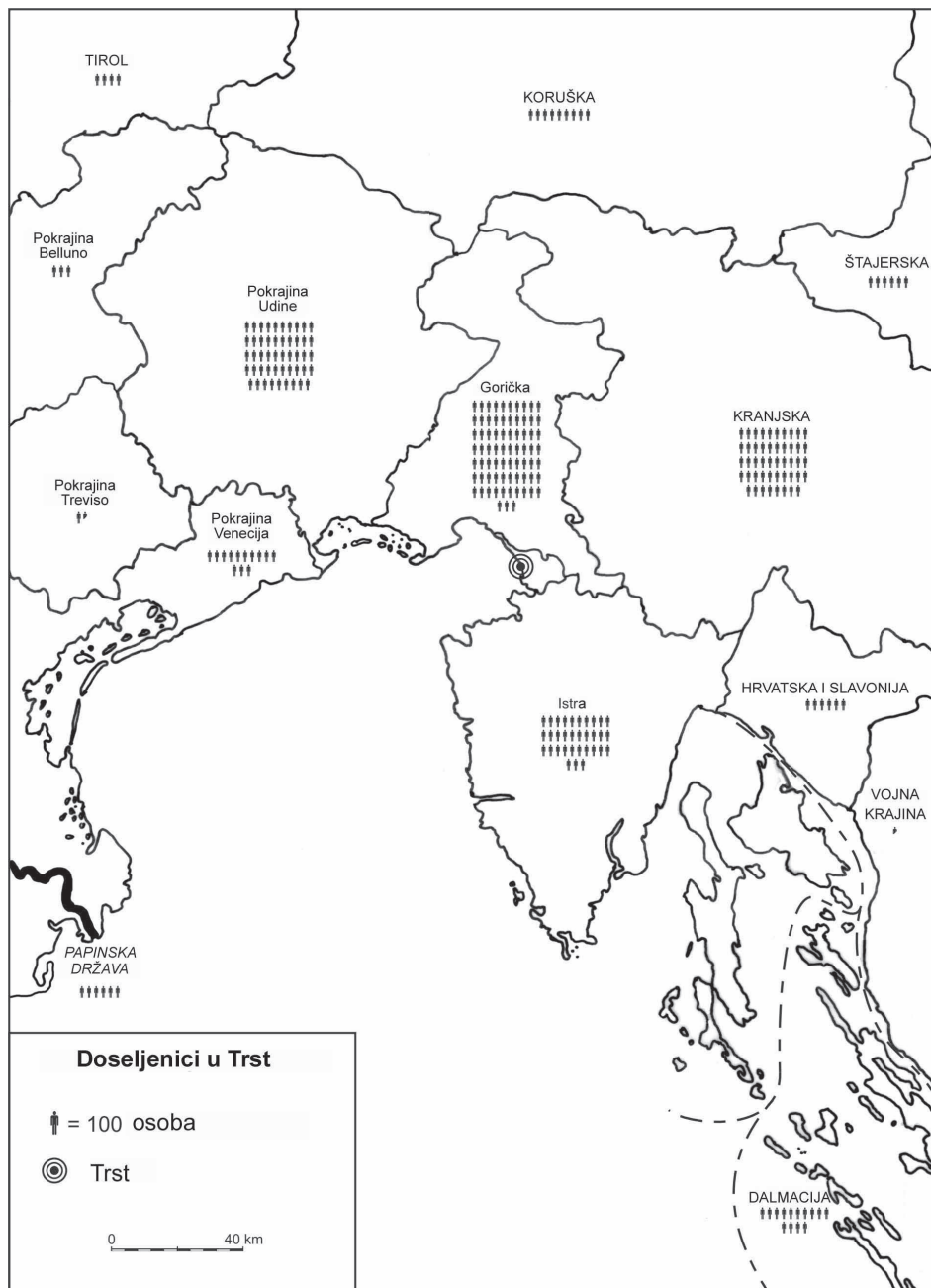
15 Budući da je Kranjska brojila 467.441 stanovnika vidimo da se čak 10,3 promila svih Kranjaca tada nalazilo u Trstu, a udio Dalmacije (3,4‰) i Veneta (3,1‰) znatno su niži.

Ne uzimajući u obzir geopolitičku pripadnost, možda je najjasniji podatak koji govori kako je 62% svih inorodaca dolazilo iz samo četiri regije: Goričke, Furlanije, Kranjske i Istre (usp. tab. 2 i sl. 2). To znači da su, kao u primjeru stranaca, dolazili pretežito iz susjednih regija, što je – ako se migracijsko kretanje uzme u obzir – tipičan fenomen starog režima. Za Trst su u to doba značajni i vrlo visoki promili – puno iznad 30‰ – nataliteta i mortaliteta,¹⁶ što znači da se u slobodnoj luci tada još nije realizirao prijelaz u moderni demografski režim.

Tablica 2 Mjesto rođenja trščanskih inorodaca

Mjesto rođenja	Broj inorodaca	% u ukupnom trščanskom stanovništvu
Gorička	7.273	11,0
Furlanija	4.851	7,4
Kranjska	4.829	7,3
Istra	3.314	5,0
Dalmacija	1.409	2,1
Venecija i Chioggia	1.308	2,0
Talijanske države	1.189	1,8
Koruška	928	1,4
Švicarska	651	1,0
Hrvatska i Slavonija	621	0,9
Štajerska	616	0,9
Osmansko Carstvo	546	0,8
Tirol i Vorarlberg	475	0,7
Češka	460	0,7
Njemačke države	442	0,7
Donja Austrija	362	0,5
Lombardija	360	0,5
Bellunese	307	0,5
Ugarska	304	0,5
<i>Ostalo</i>	2.641	4,0
UKUPNO	32.886	49,9

16 Usp. npr. Joseph Hain, *Handbuch der Statistik*, vol. I, str. 379, 419.

Slika 2: Mjesto rođenja doseljenika u Trst

Istarski doseljenici

Vrlo slična situacija – što se topografije migracijskog kretanja tiče – može se primijetiti i ako uzmemo u obzir samo Istarsko okružje. I tu je vidljivo kako je većina ljudi emigrirala u Trst iz njemu najbližih predjela: čak 44% svih istarskih doseljenika dolazilo je iz kotara Piran i Kopar; svi ostali kotari poluotoka sačinjavali su 50% imigranata, kod kojih je udio tri južno-istočna kotara (Pula, Vodnjan i Labin) bio zajedno samo nešto viši od 4%, a iz otočnih predjela (Cres, Lošinj i Krk) došlo je samo 6%¹⁷ svih „istarskih“ doseljenika (usp. sl. 3).¹⁸ Taj je podatak vidljiv i ako u popisu provedenom u Istri promatramo promjene broja stanovnika između 1850. i 1857. godine:¹⁹ u kotarima Kopar, Piran te Rovinj, Podgrad i Pazin, koji su također imali dobar udio iseljenika u Trstu, bilježi se ukupni manjak od 2.731 stanovnika, a na otocima porast je pozitivan za 1.636 osoba. Očigledno je da je Trst imao dobar dio utjecaja na ovakvo kretanje. Posebno što se tiče kotara Piran, ako znamo da je on tada brojio nešto manje od 15.000 stanovnika, vidimo kako se tada čak 51,2% njegovih stanovnika nalazilo u Trstu, što znači svaki dvadeseti stanovnik piranskog kotara (usp. tab. 3). Ta je relativna brojka, izuzevši kotar Vipava u goričkom okružju, najveća za sve kotare čije stanovnike tada pronalazimo u Trstu.

Tablica 3 Mjesto rođenja istarskih doseljenika u Trstu

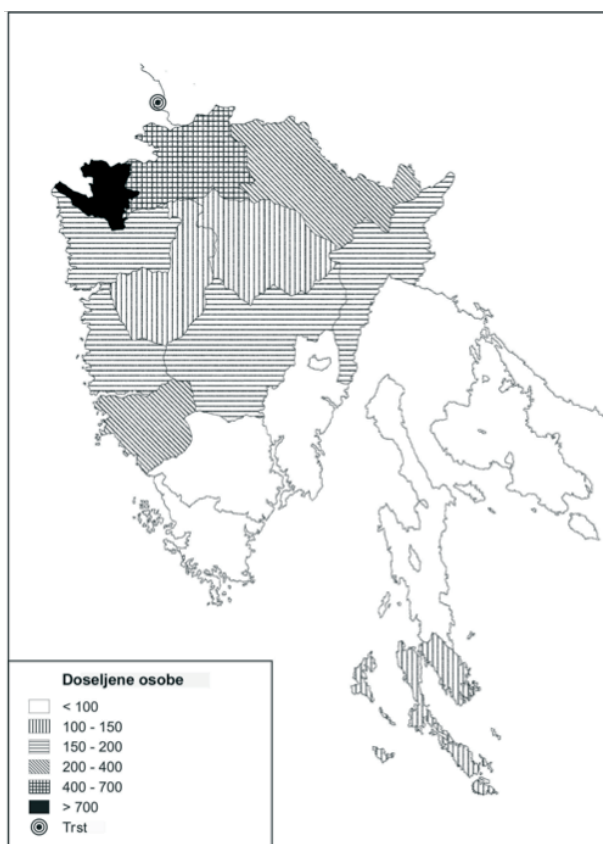
Kotar rođenja	Broj svih prisutnih u Trstu	Broj iseljenika na svakih 1.000 domorodaca
Piran	761	51,2
Kopar	683	24,3
Rovinj	298	21,9
Poreč	154	19,0
Podgrad	268	16,8
Buje	177	12,2
Lošinj	128	11,1
Buzet	131	9,3

17 Među ovima isticali su se Lošinjani (4% ili ukupno 128 osoba), kod kojih je bio dobar dio pomorskih kapetana te brodograditelja (npr. Giuseppe Martinolich i Antonio Cosulich), koji su kasnije osnovali važne tvrtke za transatlantske linije.

18 Ova je podjela po istarskim geografskim područjima inače značajna i za 18. stoljeće (usp. Marco Breschi – Aleksej Kalc – Elisabetta Navarra, *La nascita di una città*, n.dj., str. 126).

19 Usp. *Divisione del Litorale in Circoli, Capitanati distrettuali, Giudizj distrettuali, Uffici delle imposte dirette, Comuni locali e catastali*, “Bollettino delle leggi e degli atti di Governo per Trieste, città immediata dell’Impero, e pel Litorale”, Trieste, Lloyd, 1851, str. 28-51 i I.R. Ministero dell’interno, *Popolazione e bestiame del Litorale secondo la numerazione del 31 ottobre 1857*, Vienna, i.r. Stamperia di Corte, 1959, str. 4-5.

Kotar rođenja	Broj svih prisutnih u Trstu	Broj iseljenika na svakih 1.000 domorodaca
Pazin	214	9,1
Motovun	116	8,3
Volosko	167	7,2
Pula	43	6,6
Labin	60	5,2
Cres	32	4,2
Vodnjan	43	3,4
Krk	33	2,2
<i>Nedefinirani</i>	6	-
UKUPNO	3.314	14,1

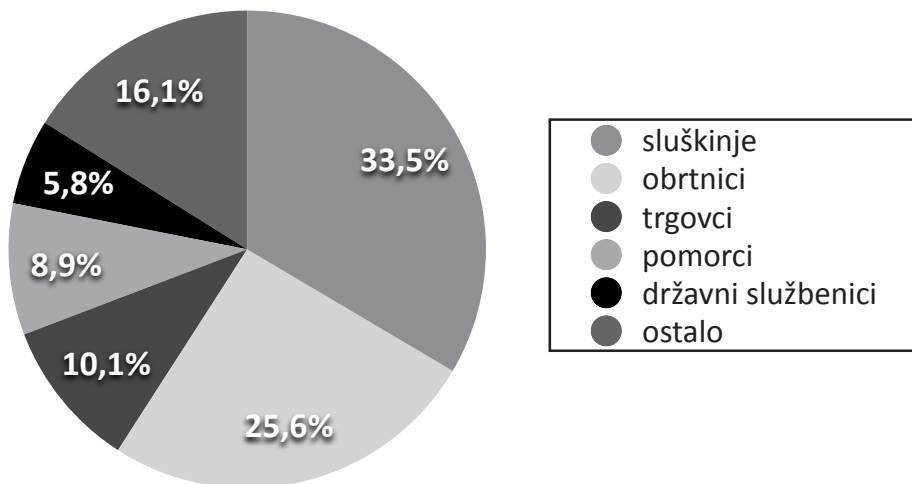
Slika 3: Doseljene osobe iz Istre u Trst

Istrani su dakle 1857. godine činili 5% ukupnog tršćanskog stanovništva, odnosno 10% svih prisutnih inorodaca.²⁰ Ako se uzme u obzir i potomke prve i druge generacije koji su se rodili u Trstu, može se tvrditi da je Istrana ukupno bilo preko 5 tisuća – dakle gotovo 8% ukupnog tršćanskog stanovništva.

Kako se tada u Istri poljoprivredom bavilo otprilike 76% stanovnika,²¹ možemo pretpostaviti da je baš iz tog sloja emigrirao najveći dio od ovih tri tisuće i tristo osoba. Tu se nalazimo dakle ispred jedne socijalno-ekonomske fluktuacije jer se ti ljudi u Trstu bave sasvim drugim poslom (usp. graf 1). Ako izdvojimo pomorce, koji su najviše dolazili iz Pirana, Rovinja te, kao što je navedeno, iz Lošinja i koji su u Trstu najvjerojatnije nastavili s poslom koji su već obavljali i u rodnom mjestu, možemo primijetiti da su najzastupljenije kategorije obrtnika i trgovaca te, posebno, kategorija sluškinja. Njih je bilo gotovo 800, a najčešće su dolazile iz Bužeštine i Čićarije, te je puno njih dobilo posao i kod imućnih židovskih obitelji.

Graf 1: Istrani u Trstu prema zanimanju

Možemo tvrditi da se nalazimo pred očitim primjerom urbanizacije seoskog stanovništva i prilagodbi građanskoj, u ovome tršćanskom slučaju, trgovačkoj ekonomiji.²²

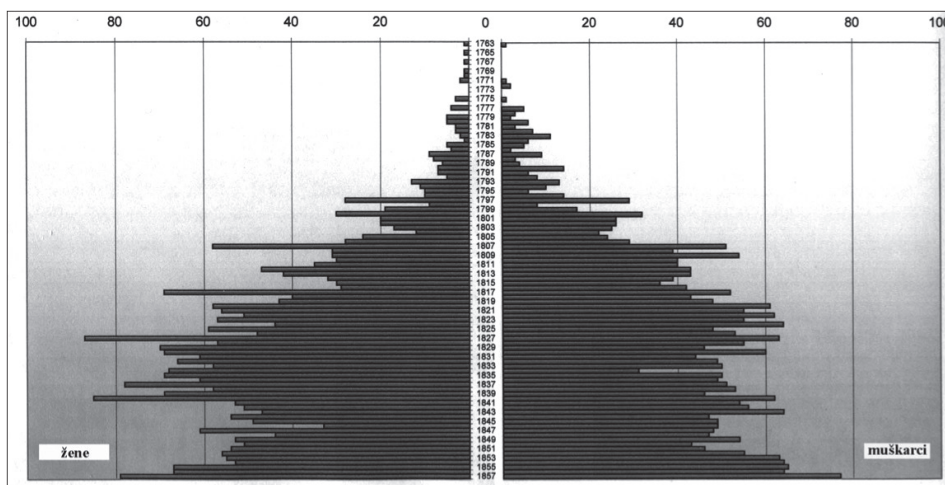
20 Sličan udio istarske komponente, ako ne čak i veći, bilježi se u Trstu i u posljednjim desetljećima 18. stoljeća (usp. Marco Breschi – Aleksej Kalc – Elisabetta Navarra, *La nascita di una città*, n.dj., str. 124, tab. 11), što ujedno znači da se trgovci istarske prisutnosti spuštaju u još dublju prošlost tog grada.

21 Usp. Dean Krmac, *Dinamiche occupazionali della popolazione istriana nell'ultimo mezzo secolo asburgico*, *Tabula*, god. IV (2002), br. 4, Pula, Filozofski fakultet, str. 89, tab. 2.

22 Gospodarska struktura Istrana slična je onoj čitavog tršćanskog stanovništva, s još izrazitijem udjelom sluga i pomoraca.

Ta je karakteristika tršćanskih Istrana utjecala i na njihovu dobno-spolnu strukturu jer se može primijetiti da je u dobi između 17 i 30 godina ženska komponenta značajno brojnija od one muške,²³ da je to dobro vidljivo na piramidi starosti (usp. sl. 4). Uopće su žene (51,1%) bile brojnije od muškaraca (48,9%), a prosječna starost svih prisutnih muškarca na dan popisa je 37,1, dok je među ženama 36,7 godina (ako uzmemo samo one iz Ćićarije, prosjek se spušta na 31,6, a među ćićarijskim sluškinjama čak na 27,5).²⁴ Udio osoba u braku bio je značajno veći kod muškog stanovništva (48%), nego kod žena (41%). Što se tiče bračnog stanja može se reći da je 47,7% svih istarskih imigranata bilo nevjenčano, 44,7% u bračnoj zajednici²⁵ te 7,6% udovaca i udovica.

Slika 4: Piramida starosti Istrana u Trstu

Za kraj možemo vidjeti godine i vrijeme dolaska Istrana u Trst:²⁶ muškarci su se doseljavali u Trst pri prosječnoj starosti od 24 godine, a žene pri manje od 21 godinu. No čak 62% svih istarskih žena imale su prilikom doseljenja manje od 20 godina, dok je kod muškaraca udio mlađih od 20 godina činio samo 42%. Ako usporedimo

- 23 Toj je skupini pripadalo 31,0% svih žena, a samo 23,5% svih muškaraca. U dobnoj skupini 31-50 godina uvršteno je 32,2% svih muškaraca za razliku od 28,6% istarskih žena.
- 24 Među doseljenicima iz kotara Podgrad, ženska je komponenta činila čak 70% svih imigranata iz ove administrativne jedinice.
- 25 Trećina Istrana bilo je endogamično odnosno vjenčano među sobom (dakle može se pretpostaviti da su se u tim slučajevima doselili u Trst kao bračna zajednica), dok su ostali birali partnera među rođenim Tršćanima/Tršćankama (23%; posebice istarski muškarci), među Gorićanima (13%), Furlanima (posebice žene) i Kranjcima (5%) itd.
- 26 Ta brojka nije apsolutna nego se odnosi na 402 primjerka u kojima prijavnice donose i podatak o godini dolaska u Trst.

tršćansku istarsku zajednicu s istarskim stanovništvom u okružju, vidimo kako je u Trstu prisutnija posebice ona *erwerbsfähig* komponenta (dobna skupina od 14 do 59 godina, odnosno aktivno stanovništvo), kojoj pripada 69,3% svih tršćanskih Istrana i potomaka odnosno čak 83,9% onih direktno useljenih, dok je kod zavičajnog stanovništva u Istarskom kotaru u tu dobnu skupinu uvršteno 61,0% populacije.²⁷ Kao i ostali doseljenici, Istrani su u Trstu činili pravu »veliku rezervu radne snage«²⁸, što dokazuje i činjenica da su čak 36% njih živjeli kao samci.

Što se godine dolaska tiče, može se primijetiti kako je kretanje doista nekonstantno ali ipak kontinuirano već od kraja 18. stoljeća. Ističe se 1849. godina u kojoj je imigriralo čak 7% svih Istrana prisutnih pri popisu 1857. godine. To se dovodi u vezu s burnom 1848. godinom, ali i kobnom jeseni 1849. kada se u Trstu pojavila kolera.

Kao kuriozitet navodim da su tada najčešća istarska prezimena u Trstu bila piranska Petronio, Viezzoli, Fonda, Fragiacomio, Benvenuti i Castro te rovinjska Rocco, Sponza i Benussi. Istrani su se, s obzirom na područje stanovanja najčešće useljavali u stari grad – kod sv. Jakova i u kontradi Cavana.

Zaključak

Visoke stope nataliteta i mortaliteta te, posebno, visoki broj imigranata, u kojem je jedna od dvije osobe rođena izvan mjesta u kojem boravi, stvara iz tršćanskog stanovništva populaciju otvorenog tipa karakterističnu za veliki demografski pritisak. Same ove brojke nam govore da polovicom 19. stoljeća u Trstu još nije prisutna demografska tranzicija iz *ancien régime* u moderni demografski režim.²⁹ Tu činjenicu potvrđuje i provenijencija imigranata – ako se uzme u obzir da se 62% doseljenika uselilo iz četiri susjedne regije – te njihova socijalna struktura s obzirom da se radilo o urbaniziranom seoskom stanovništvu.

Ekonomski motivi i privlačenje radne snage bili su prvi uzroci za stvaranje istarske zajednice u Trstu. Dobar dio Istrana bili su samci, među kojima su se posebice isticale sluškinje. Za većinu njih je Trst značio samo mjesto gdje mogu ostvariti mali kapital koji bi pomogao stvaranju obitelji kod povratka u rodno mjesto, što predstavlja značajan primjer *push-pull* faktora. To je bitno i za demografsko kretanje,

27 Dean Krmac, L'Istria nel primo censimento moderno: analisi footnote text statistico-demografica, "Annales, anali za istarske in mediteranske studije", god. XI (2001), br. 2 (26), Kopar, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče, str. 361, tab. 12.

28 Usp. npr. Marina Cattaruzza, *La formazione del proletariato urbano. Immigrati, operai di mestiere, donne a Trieste dalla metà del secolo XIX alla prima guerra mondiale*, Torino, Musolini, 1979, str. 57.

29 U većini europskih država početak ove tranzicije stavlja se negdje u drugu polovinu 18. stoljeća (usp. npr. Arthur E. Imhof, *Introduzione alla demografia storica*, Bologna, Il Mulino, 1981, str. 77-78).

jer ovakva tipologija istarskih imigranata nije ni na koji način utjecala na prirodni prirast tršćanskog stanovništva.

Iz znanstvene literature znamo da se istarska komponenta u Trstu, odnosno udio Istrana prema ostalim grupama, konstantno povećavala prema kraju 19. i početku 20. stoljeća.³⁰ U budućnosti bi bila dobrodošla komparativna studija u kojoj bi se usporedili ovi rezultati, koje smo ovdje sumarno predstavili, s onima koji se čuvaju također u popisnoj građi, primjerice iz 1890. ili 1910. godine, kada se tršćanska općina pretvorila u pravu *miteuropejsku* metropolu brojeći 230 tisuća stanovnika, a što je za 20 tisuća više nego li ih ima danas.

Izvori i literatura

- Archivio generale del comune di trieste, fondo Censimenti, Censimento 1857 “Trieste città”.
- Breschi Marco – Kalc Aleksej – Navarra Elisabetta, *La nascita di una città. Storia minima della popolazione di Trieste, secc. XVIII-XIX*, u: Finzi Roberto – Panjek Giovanni (ur.), *Storia economica e sociale di Trieste*, vol. I, La città dei gruppi 1719-1918, Trieste, Lint, 2001, str. 69-237.
- Cattaruzza Marina, *La formazione del proletariato urbano. Immigrati, operai di mestiere, donne a Trieste dalla metà del secolo XIX alla prima guerra mondiale*, Torino, Musolini, 1979.
- Direktion der administrativen Statistik, *Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie für die Jahre 1855-1857*, vol. I, Tafel 2.
- Divisione del Litorale in Circoli, Capitanati distrettuali, Giudizij distrettuali, Ufficj delle imposte dirette, Comuni locali e catastali, *Bollettino delle leggi e degli atti di Governo per Trieste, città immediata dell’Impero, e pel Litorale*, Trieste, Lloyd, 1851.
- Fassmann Heinz, Timing and pattern of urban population growth in the Austrian-Hungarian Monarchy 1857-1910: a dynamic rank-size approach, u: Lawton, Richard – Lee, Robert (ur.), *Urban population development in Western Europe from the late-eighteenth to the early-twentieth century*, Liverpool, Institute for European Population Studies, 1989.
- Gross Mirjana, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860*, Zagreb, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1985.
- Hain Joseph, *Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates*, Wien, Tendler, 1852.
- I.R. Ministero dell’interno, *Popolazione e bestiame del Litorale secondo la numerazione del 31 ottobre 1857*, Vienna, i.r. Stamperia di Corte, 1959.
- Imhof Arthur E., *Introduzione alla demografia storica*, Bologna, Il Mulino, 1981.
- K.K. Ministerium des Innern, *Statistische Übersichten über die Bevölkerung und den Viehstand von Österreich nach der Zählung vom 31. October 1857*, Wien, k.k. Hof und Staatsdruckerei, 1859.
- Krmac Dean, Dinamiche occupazionali della popolazione istriana nell’ultimo mezzo secolo asburgico, *Tabula*, god. IV (2002), br. 4, Pula, Filozofski fakultet, str. 85-120.

30 Usp. Marco Breschi – Aleksej Kalc – Elisabetta Navarra, *La nascita di una città*, n.dj., pass.

- Krmac Dean, L'Istria nel primo censimento moderno: analisi statistico-demografica, *Annales, anali za istrske in mediteranske študije*, god. XI (2001), br. 2 (26), Kopar, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Znanstveno-raziskovalno središče, str. 343-370.
- Montanelli Pietro, *Il movimento storico della popolazione di Trieste*, Trieste, Balestra, 1905.
- S.A., *Übersichtstafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie nach den Ergebnissen der Jahre 1851 bis 1855*. I. Abtheilung, u: Direktion der administrativen Statistik, *Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik*, Wien, k.k Hof und Staatsdruckerei, 1855.
- Serdar Vladimir, Popis stanovništva u hrvatskim krajevima godine 1857, *Statistička revija*, god. I. (1951), br. 2, Beograd, Savez statističkih društava Jugoslavije, str. 197-208.
- Zupanc Ivan, Habsburški popis stanovništva 1857. godine, *Geografski horizont*, god. LIII (2007), br. 1-2, Zagreb, Hrvatsko geografsko društvo, str. 7-11.

SUMMARY

Istrians in Trieste according to the first modern population census in the Habsburg Monarchy

The paper presents the results of the 1857 census in Trieste using the original forms from the census. The provenance of immigrants is particularly analyzed since they were the key factor in Trieste's growth from population of 66 thousand into a true European metropolis. Exactly one half of the population of the city was born outside of Trieste. They primarily came from the neighboring provinces of Gorizia, Friuli, Carniola and Istria looking for economic security and capital, particularly related to the possibilities presented by the free port. Some immigrants (especially the Jews of central Italy and Dalmatia, protestants from Switzerland, and the Orthodox Greeks) came to Trieste looking for religious sanctuary.

Keywords: Trieste, Istria, Istrian immigrants, census, 1857